

Հաշվետվություն

ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի գիտական և գիտակազմակերպչական գործունեության 2019թ. հիմնական արդյունքների մասին

1. Կարևորագույն արդյունքները:

«Հայաստանի պատմամշակութային ժառանգության հնագիտական ուսումնասիրություն» ենթաձեռնարկով հաշվետու տարում Հրազդանի կիրճի քարի դարի քարայրներն ուսումնասիրող միջազգային գիտահետազոտական խումբը երկրաքիմիական անալիզների նորագույն մեթոդների կիրառմամբ առաջին անգամ փաստագրել է, որ նեանդերթալյան մարդը ոչ միայն օգտագործել է կրակը, այլև տիրապետել են այն արհեստականորեն ստանալու հմտությանը: Մինչ այս ընդունված էր այն տեսակետը, որ կրակ ստանալն անատոմիապես ժամանակակից մարդու՝ *Homo sapiens*-ի «մենաշնորհն» է եղել:

Մասնավորապես Լուսակերտ-1 քարայրի մշակութային նստվածքների անալիզներով պարզվել է բազմացիկլիկ անուշաբույր ածխաջրածինների (ԲԱԱ-ներ կամ PAHs) խտությունը, որոնք առաջանում են օրգանական ծագում ունեցող նյութերի այրման ընթացքում: ԲԱԱ-ների մի տիպը, այսպես կոչվող թեթև ԲԱԱ-ները ցրվում են լայն շառավղով և վկայում են վայրի կամ բնական ծագմամբ հրդեհի մասին, մինչդեռ մյուսները, որոնք կոչվում են ծանր ԲԱԱ-ներ, ավելի սահմանափակ ցրում ունեն և կուտակվում են կրակի օջախին շատ ավելի մոտ: Ինչպես ցույց են տալիս քարայրի նստվածքները, մարդկային գործունեության վկայությունների (կենդանիների ոսկրային մնացորդների կուտակումներ, դրանց հարևանությամբ աշխատանքային գործիքների պատրաստման մասին վկայող գտածոներ) աճող հաճախականությունը համընկնում է կրակի օգտագործման և ծանր ԲԱԱ-ների հաճախականության աճի հետ: Հնակլիմայական տվյալների վերլուծությամբ փաստագրվել է նաև, որ քարայրի հնաբնակները չեն ապրել չոր, բնական հրդեհների համար նպաստավոր պայմաններում: Կրակի հետ նախամարդու փոխհարաբերության հնագիտական, ածխաջրածնային, իզոտոպային և հնակլիմայական տվյալների այս համալիր ուսումնասիրությունը, որ հրատարակվել է «Nature Scientific Reports» ամսագրում, վկայում է, որ նեանդերթալյան մարդն արհեստական կրակ է ստացել, ինչը նոր խոսք է մարդագոյացման հիմնախնդիրների ուսումնասիրության ոլորտում (ղեկ.՝ գ.ա. Բ. Գասպարյան):

Հայ-գերմանական «Արտաքսատա» ծրագրով հաշվետու տարում հայտնաբերվել են Արտաշատի ջրամատակարարման համակարգի մաս կազմող ակվեդուկի հիմնամույթերը: Շուրջ 1 կմ գծի երկայնքով փաստագրված 20 կամարակալները վկայում են աննախադեպ ծավալներ ունեցող ինժեներական կառույցի մասին, որն ըստ ամենայնի կառուցվել է 114-117 թթ-ին, Հռոմի Տրայանոս կայսեր կողմից (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Մ. Զարդարյան):

2. Բազային ֆինանսավորմամբ ստացված արդյունքները:

Հաշվետու տարում շարունակվել են «Հայ հնագիտության, ազգագրության, բանագիտության հեռանկարային զարգացման խնդիրները» ծրագրով նախատեսված հետազոտությունները: Նորահայտ տվյալներով, դիտարկումներով, վերլուծություններով զգալի արդյունքներ են գրանցվել Հայկական լեռնաշխարհի հնագույն և հին

անցյալի, միջնադարյան Հայաստանի պատմության և մշակույթի, բանահյուսական և ազգագրական ժառանգության, ժամանակակից հասարակական, սոցիալական, մշակութային գործընթացների և երևույթներին, անհատական և կոլեկտիվ հիշողության, ինքնության տարաբնույթ հիմնախնդիրների ուսումնասիրության ոլորտներում (ղեկ. պ.գ.դ. Պ. Ավետիսյան):

Մասնավորապես **«Կիրառական ազգագրություն»** ենթաձևագրով շարունակվել են *«Ստալինյան բռնաճնշումները Հայաստանում»* թեմայով նախատեսված արխիվային նյութերի հավաքը և Խորհրդային Հայաստանում քաղաքական բռնությունների ենթարկված անձանց տվյալների շտեմարանի համալրման աշխատանքները: Հրատարակության է պատրաստվել 1949թ. հայկական դեպորտացիայի 70-րդ տարելիցին նվիրված՝ այդ դեպորտացիայի հետ առնչվող փաստաթղթերի ժողովածուն (ղեկ. պ.գ.թ. Հ. Խառատյան):

«Հայ բանահյուսական մշակույթի քննական և համեմատական ուսումնասիրություն» ենթաձևագրի մաս կազմող *«Անտիոքի շրջանի հայոց աւանդազրոյցները»* թեմայի կատարման ընթացքում բանահավաքչական և ազգագրական մեծ ծավալի հետազոտություն է կատարվել Սիրիայի հայաբնակ շրջաններում, մասնավորաբար՝ Անտիոքի շրջանի հայկական բնակավայրերի (Սվեդիա, Քեսաբ, Ռուջի հովիտ ու Քյուրդ դաղ, Լաթաքիո շրջան) ժողովրդական հավատալիքներն ու ավանդազրոյցները հավաքագրելու ուղղությամբ: Սիրիայի քաղաքացիական պատերազմի հետևանքով ներկայումս այդ երկրի հայ համայնքը վերացման եզրին է, նշված աշխատանքն անգնահատելի է՝ սիրիահայոց ոչ-նյութական մշակութային ժառանգությունը կորստից փրկելու առումով (ղեկ. պ.գ.դ. Հ. Չոլաքյան):

«Առօրեականությունը անցյալում և ներկայում. Մարդաբանական ուսումնասիրություն» ենթաձևագրով նախատեսված *«Իշխանության ձևավորումն ու իրագործումը, հիերարխիկ միջանձնային (պատրոն-կլիենտ) հարաբերություններն ու քաղաքացիական արժեքները թավշյա հեղափոխությունից առաջ և հետո»* թեմայի կատարման ընթացքում, Ամուլսարի շուրջ ծավալվող հանրային պայքարի դաշտային հետազոտությունների հիման վրա ուսումնասիրվել են իշխանության եկած նոր թիմի, կորպորացիաների, միջազգային ֆինանսական կազմակերպությունների և այլ շահագրգիռ կողմերի վարած քաղքականության դրսևորումները, խնդրին առնչվող աղբյուրներն ու խոսույթը (դիսկուրսը) (ղեկ. պ.գ.թ. Մ. Բարսեղյան):

«Ավանդականը և նորը հայոց մշակույթում. պահպանման և զարգացման խնդիրներ» ենթաձևագրի շրջանակներում նշանակալից ուսումնասիրություններ են կատարվել *«Առօրեականությունը և արդիականությունը հետխորհրդային Հայաստանում. փոխակերպման սոցիալմշակութային տեսանկյունները»* թեմայով: Դաշտային հետազոտությունների արդյունքների և երկրորդային աղբյուրների վերլուծության հիմավ վրա գրվել է երեք հոդված, որոնք հայերեն և անգլերեն լեզուներով հրատակվել են ՄԱԿ-ի միջազգային զարգացման գրասենյակի «Ապագա ունենալու իրավունքը. Հայաստանը վերափոխող երիտասարդությունը» խորագրով մարդկային զարգացման 2018-2019 տարեկան զեկույցում: Վերլուծությունում անդրադարձ է կատարվել երիտասարդության արժեքային ընկալումների, երիտասարդական ենթամշակույթներին, համակեցության ձևերին ու փոխհարաբերությունների խնդիրներին (ղեկ. պ.գ.թ. Ա. Թադևոսյան):

«Հայկական հրաշապատում հեքիաթների հիմնական մոտիվների ու դիպաշարերի զուգադրական ուսումնասիրություն» ենթաձևագրով ավարտվել են *«Հայ ժողովրդական*

հեքիաթների» հերթական՝ «Ռշտունիք» և «Շատախ» հատորների կազմման և հրատարակության պատրաստման աշխատանքները (ղեկ.՝ Բ.Գ.Պ. Թ. Հայրապետյան):

“Սոցիալ-մշակութային գործընթացները Հայաստանում (Ավանդույթ և արդիականություն)” ենթաձրագրով իրականացվող թեմաների կատարման արդյունքում հավաքված ազգագրական նյութերի հիման վրա հետազոտվել և վերլուծվել են ընտանիքում և ամուսնությունների ոլորտում, հայոց տոնածիսական համալիրում, պրոֆեսիոնալ մշակույթում, միգրացիոն գործընթացներում, այդ թվում, նաև սիրիահայերի մոտ, զբոսաշրջության մշակութային պրակտիկաներում տեղի ունեցող նոր դրսևորումները: Արդի սոցիալ մշակութային գործընթացների միտումները քննարկել և համեմատվել են 1980-2017 թթ. ընթացքում իրականացրած հետազոտության արդյունքների հետ, որը հնարավորություն է տվել բացահայտել էթնոմշակութային փոփոխությունների հիմնական միտումները հետխորհրդային շրջանում: Այդ նոր դրույթները տեղ են գտել հրատարակված հոդվածներում, հանրապետական և միջազգային գիտաժողովներում (ղեկ.՝ պ.գ.դ. Մ. Գալստյան):

3. Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ ստացված արդյունքները:

Հաշվետու ժամանակահատվածում «Հայ-իրանական «Ռոստամ Զալ» վեպը և հայ վիպական ավանդույթը» թեմայի խմբի անդամները ՀԱԻ բանահյուսական արխիվում և այլ արխիվներում մշակել են անհրաժեշտ բանահյուսական նյութեր՝ գրառումներ, ձայնագրություններ, և դրանք վերծանել ու մասնակիորեն մուտքագրել: «Ռոստամ Զալ» վեպի նոր պատումներ գրառելու նպատակով խմբի անդամները 2018 թ. բանահավաքչական գործուղման են եղել Արմավիրի մարզի գյուղերում: Սկսվել են հավաքված նյութի գիտական հետազոտությունը, սպասվող հրատարակության ծանոթագրման, համապատասխան ցանկերի կազմման աշխատանքները: Հրատարակության է հանձնվել երկու հոդված: Եվս երկուսը՝ պատրաստ են հրատարակության (ղեկ.՝ Բ.Գ.Թ. Հ. Համբարձումյան): Հաշվետու ժամանակաշրջանում «Վանի թագավորության պատմության և մշակույթի աստլաս (ըստ հնագիտական և գրավոր աղբյուրների)» թեմայի իրականացման ընթացքում կատարվել են թե գործնական, և թե տեսական բնույթի աշխատանքներ: Ձեռք բերված և համադրված տվյալներն արդեն իսկ ուրվագծում են Վանի թագավորության աստլասի հիմնական բովանդակությունը և կառուցվածքը: Կազմվում են հնավայրերի/հուշարձանների շտեմարանները՝ դրանք հետագայում քարտեզագրելու նպատակով: Նախատեսվում է այն իրականացնել օգտագործելով Universal Transverse Mercator coordinate system համակարգը: Ըստ աղյս, աստլասում նշված յուրաքանչյուր հնավայր/հուշարձան ունենալու է իր UTM կոորդինատը: Արդեն իսկ կազմված նախնական շտեմարաններն ընդգրկում են 1000-ից ավելի հնավայրեր/հուշարձաններ՝ յուրաքանչյուրին կից գրականությամբ: Սկսվել են ծրագրի ոլորտային բնագավառներն ամփոփող գիտական տեքստերի կազմման աշխատանքները: Կազմված շտեմարաններում ընդգրկվել են ուրարտական նորահայտ աղբյուրներում հիշատակված շուրջ չորս հարյուր աշխարհագրական անուններ (երկրանուններ, քաղաքանուններ՝ լեռնանուններ, գետանուններ ևն), ևս շուրջ հարյուր աշխարհագրական անուն՝ հայտնի ասորեստանյան աղբյուրներից: Ակնկալվում է, որ հետազոտությունները պարունակելու են էական գիտական նորույթ (ղեկ.՝ պ.գ.դ. Ե. Գրեկյան):

«Սյունիքի բանահյուսությունը» թեմայի կատարման հաշվետու ժամանակահատվածում, ըստ նախօրոք հաստատված օրացույցային պլանի, իրականացվել են տեքստաբանական, բանահավաքչական, բանագիտական-հետազոտական աշխատանքներ: Նախապես կազմած հարցարանի համապատասխան՝ Սյունիքի բանավոր ավանդության՝ վիպական, քնարական, ասույթաբանական և այլ ժանրերի նյութեր են գրառվել Գորիսի շրջանի Տեղ, Տաթև, Ակներ (Բռուն), Վերիշեն (Յերիշեն), Քարահունջ, Խնձորեսկ, Կապանի շրջանի Գեղի, Ներքին Խոտանան, Արծվանիկ, Միսիանի շրջանի Շաքի, Շաղատ, Բռնակոթ, Անգեղակոթ, Մեղրու շրջանի Տաշտուն, Լիճք, Ագարակ բնակավայրերում (ղեկ.՝ Բ.Գ.Գ. Թ. Հայրապետյան):

4. Կիրառական աշխատանքների արդյունքները:

1. Հուշարձանների թանգարանացում.

Ավարտին է հասցվել Արենի 1 քարայրի, որպես զբոսաշրջության օբյեկտի թանգարանացման աշխատանքները (ղեկ. Գիտաշխատող Բ. Գասպարյան):

2. Մշակութային ժառանգության հանրահռչակում.

«Կանխատեսելի հնագիտության մոդել (հետազոտություն)՝ Կոտայքի տարածաշրջանում ուրարտական ժառանգության հնագիտական հետազոտություն» հայ-իտալական նախագիծը 2019թ. արժանացել է «Եվրոպա Նոստրա»՝ Եվրոպական ժառանգության մրցանակաբաշխություն պարգևին (ղեկ. գիտաշխատող՝ Ա.Պետրոսյան):

3. Հուշարձանների վերականգնման ծրագրերով պեղումներ.

Պեղվել և վերականգնման համար նախապատրաստվել են եկեղեցական 4 համալիրներ:

4. Շարժական մշակութային արժեքների վերականգնում և թանգարանացում.

Վերականգնվել և թանգարանացման համար նախապատրաստվել են 500 միավոր պատմա-մշակութային մեծ արժեք ունեցող գտածո՝ բրոնզից, երկաթից, ապակուց, ոսկրից, քարից պատրաստված իրեր և առարկաններ (ղեկ.՝ պ.գ.դ., ԳԱԱ թղթ. անդամ Պ. Ավետիսյան):

5. Արխիվային նյութերի թվայնացում.

Ավարտվել է Ա. Ղանալանյանի ֆոնդի կատալոգացումը, թվայնացվել են Վ. և Գ. Սանասարյանների («Կարինի ազգագրություն»), Ա. Ղարիբյանի («Շապին-Գարահիսարի պատմություն և ազգագրություն») անվանական ֆոնդերը:

6. Փորձագիտություն:

Հաշվետու ժամանակահատվածում ինստիտուտի աշխատակիցները նյութական և ոչ նյութական մշակութային ժառանգության պետական գրանցման, պահպանության, հանրահռչակման նպատակներով կառավարման մարմինների են տրամադրել ավելի քան 50 փորձագիտական եզրակացություն և առաջարկ:

5. Հրատարակված աշխատությունների ցանկ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. Բոբոխյան Ա.Ա., Ջիլիբերտ Ա.Ի., Պավոլ Հ.Ա. (խմբ.), Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2019, 656 էջ:
2. Ենգիբարյան Ն.Գ., Իգիթ Գարեգինի Ղարիբյան. կենսամատենագիտություն, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2019, 56 էջ:
3. Խառատյան Լ.Զ., Հակոբյան Ա.Ա. (խմբ.), Դրվագներ Հայաստանի խորհրդային անցյալից. հայ-ադրբեջանական համակեցության հետքերով, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2019, 188 էջ:
4. Կարապետյան Ռ.Ս., Դաքեայան Ա.Ա., Բարսեղյան Ս.Ս. (խմբ.), Լիբանանահայերն այսօր. էթնոսոցիոլոգիական հետազոտություններ, Ե.-Բեյրութ, ՀԱԻ հրատ., 2019, 176 էջ:
5. Խուրշուդյան Ս.Ռ., Գրիգոր Գրիգորյան. կենսամատենագիտություն, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2019, 31 էջ:
6. Կարապետյան Ռ.Ս., Բարսեղյան Ս.Ս. (խմբ.), Հայ ընտանիքն արդի մարտահրավերների համատեքստում. միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2019, 232 էջ:
7. Մանուչարյան Ա.Գ., Աղաջանյան Լ.Ա., Մաստարայի Ս., Հովհաննես եկեղեցի, Церковь Св. Иоанна в Мастаре, The Church of St. John of Mastara, Էջմիածին., Մայր Աթոռի հրատ., 2019, 68 էջ:
8. Մանուչարյան Ա.Գ., Հայոց եկեղեցու պատմության վիմագրագիտական և պատմագիտական ուսումնասիրություններ, Ե., «Լուսաբաց» հրատ., 2019, 301 էջ:
9. Մանուչարյան Ա.Գ., Սաղմոսավանք, Сагмосаванк, Saghposavank, երկրորդ հրատարակություն, Ե., Հեղինակային հրատ., 2019, 182 էջ:
10. Պետրոսյան Ա.Ե., Առասպել և ժամանակակից իրականություն, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2019, 216 էջ:
11. Սարգսյան Ա.Շ., Մանկական ծիծաղադարան. աշխարհը երեխաների աչքերով, Ե., «Էդիթ պրինտ», 2019, 272 էջ:
12. Փիրումեան Մինասեան Ռ.Բ., Մինասեան Բ.Բ., Թարիզից ստալինեան գուլագ. ընդհատուած պատմութիւն, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2019, 332 էջ:
13. Avetisyan P.S., Dan R.A., Grekyan Y.H. (ed.), Over the Mountains and Far Away: Studies in Near Eastern history and archaeology, presented to Mirjo Salvini on the occasion of his 80th birthday, Oxford, Archaeopress, 2019, 572 p.
14. Kharatyan L.Z., Hakobyan A.A. (ed.), Fragments of Armenia's Soviet past: tracing the Armenian-Azerbaijani coexistence, Y., IAE Publishing House, 2019, 164 p.
15. Petrosyan A.Y., The problem of Armenian origins. Myth, history, hypotheses, Journal of Indo-European Studies Monograph 66, Institute for the Study of Man, Washington DC, 2019, 232 p.

Հոդվածներ և զեկուցումներ

1. Աբրահամյան Լ.Հ., Վիշապն աղբյուրի ակին. թե ինչպես ավստրալական ծիածան-պիթոնը, մաորիական քոռնիկ նախամայրը և հնդկական առեղծվածային օձն օգնեցին հայկական վիշապին, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 119-130:
2. Աբրահամյան Լ.Հ., Քրիստոսը որպես վիշապամարտիկ. եկեղեցական ավանդույթը և նկարչի հիշողությունը, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 361-370:
3. Ամիրխանյան Ա.Վ., Արջ արմատով կազմված բուսանուններ, «Ջահուկյանական ընթերցումներ» միջազգային գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածու, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2019, էջ 5-14:
4. Առաքելյան Ս.Շ., Վիշապի կրոնաառասպելաբանական պատկերացումները հայ վիպական բանահյուսության մեջ, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 157-163:
5. Բաբաջանյան Ա.Ա., Ֆրանկլին Բ.Ե., Միջնադարյան մշակութային լանդշաֆտը Վայոց ձորում Մետաքսի ճանապարհի համակարգում, Ե., «ՀԱԻ Աշխատություններ», N 3, ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 125-136:
6. Բաղդասարյան Մ.Վ., «Ժամանակի քաղաքականությունը» հանքարդյունաբերության ոլորտում. հայտարարություններ Թեղուտի հանքի մասին, Դետեկտոր անցանց վերլուծական հանդես, Ե. 2019, <https://www.detector.am/posts/time-policy>:
7. Բաղդասարյան Մ.Վ., Կառավարող ուժի բացթողումներն Ամուլսարի հարցում, Դետեկտոր անցանց վերլուծական հանդես, Ե., 2019, <https://www-detector.am/posts/amulsar-3>:
8. Բարսեղյան Ս.Ս., Հայաստանի հայրենադարձության քաղաքականությունը. իրողություններ և հեռանկարներ, Ստեփանակերտ, «Անալիտիկոն» վերլուծական ամսագիր, 2019, N 11 (131), էջ 10-13:
9. Բարսեղյան Ս.Ս., Հայաստան-սփյուռք հարաբերությունների հետհեղափոխական շեշտադրումները. Սփյուռքի քաղաքականության վերլուծություն, Ստեփանակերտ, «Անալիտիկոն» վերլուծական ամսագիր, 2019, N 3 (123), էջ 11-14:
10. Բարսեղյան Ս.Ս., Պատերազմի և խաղաղության դիսկուրսները Հայաստանում. Թավշյա հեղափոխության խմբագրումները, Միջազգային և անվտանգության հարցերի հայկական ինստիտուտ, 2019, 8 էջ, <https://enews.am/news/5c87cbc50a-975a052d51b40b>:
11. Բոբոխյան Ա.Ա. 2019, Վիշապ կոթողներն՝ ըստ Ատրպետի արխիվային նյութերի, Ե., «Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ», N 3, էջ 8-20:
12. Բոբոխյան Ա.Ա., Հեքիաթից դեպի հնագիտություն, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 8-32:
13. Գաբրիելյան Ա.Ա., Արցախի Տիգրանակերտի կաթսայատիպ անոթները, Ե., «ՎԷՄ», ԺԱ (ԺԷ) N 1 (65), 2019, Էդիթ Պրինտ հրատ., էջ 128-138:
14. Գալստյան Հ.Հ., Դերը հայ ժողովրդական սնահավատական գրույցներում, Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 180-188:

15. Գալստյան Մ.Վ., Միգրանտների հուղարկավորումը Հայաստանում. սգի ինքնության և կառուցակցման հարցեր, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 1, 2019, էջ 199-210:
16. Գրեկյան Ե.Հ., 2019, Կլիմայական փոփոխությունները և ուրարտական պետության անկումը, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 2 (656), էջ 35-71:
17. Գրեկյան Ե.Հ., Ուրարտական կոթողը հինարևելյան համատեքստում, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 439-449:
18. Գրիգորյան Ա.Լ., Սոթք-1 ամրոցը և Դվին-Պարտավ առևտրական ճանապարհի սոթքյան հատվածը, Ե., «Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ», N 3, 2019, էջ 117-124:
19. Գրիգորյան Հ.Գ., Սննդի ձեռքբերման եղանակները Հայոց ցեղասպանության ժամանակ որպես «ոչ զինված դիմադրության» դրսևորում. երեխաների փորձառությունները, Ե., «Ցեղասպանագիտական հանդես», N 7 (1), 2019, էջ 9-26:
20. Դալայան Տ.Ս., Դիտարկումներ 13-րդ դարում երաժշտական գործիքներին առնչվող աշխարհայացքային ընկալումների վերաբերյալ, Ե., Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ, հ. 3, ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 92-105:
21. Դալայան Տ.Ս., Հրաչեայ Աճառեանի յոդուածները «Բազմավէպ»ի էջերում 1897-1899 թուականներին, «Բազմավէպ», 2019, էջ 64-78:
22. Դալայան Տ.Ս., Վիշապ բառի ստուգաբանությունը, էջ 242-246:
23. Ենգիբարյան Ն.Գ., Վիշապ-օձը ուրարտական պատկերագրությունում, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 295-303:
24. Ենգիբարյան Ն.Գ., Օձանախշը Հայաստանի բրոնզ-երկաթեդարյան խեցեղենի վրա մ.թ.ա. II հազարամյակ- I հազարամյակի սկիզբ, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 282-288:
25. Թադևոսյան Ա.Զ., Անհավասարության դիսկուրսը և աղքատության հաղթահարման հիմնախնդիրը Հայաստանում: Հայաստան 2018. Իրողություններ և հեռանկարներ, Ինքնություն 3 (1) Ե., Հումանիտար հետազոտությունների հայկական կենտրոն, 2019, էջ 45-52:
26. Թադևոսյան Ա.Զ., Հարությունյան Ա. Ա., Երիտասարդության մասնակցությունը և արժեքները քաղաքացիական հասարակության տեսանկյունից: Հայաստան. Մարդկային զարգացման տարեկան զեկույց 2018-2019», Ե., ՄԱԶԾ, 2019, էջ 22-36:
27. Թադևոսյան Ա.Զ., Գալստյան Մ.Վ., Երիտասարդության քաղաքականության օրակարգը, Հայաստան. Մարդկային զարգացման տարեկան զեկույց 2018-2019, Ե., ՄԱԶԾ, 2019, էջ 5-21:
28. Թումանյան Գ.Ս., Կիմերները և սկյութները Հայկական լեռնաշխարհում, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 2, 2019, էջ 219-240:
29. Ժամկոչյան Ա.Ս., Արցախի Տիգրանակերտի միջնադարյան խեցեղենի մասին, Ե., «Հուշարձան տարեգիրք», ԺԴ, 2019, էջ 69-97:

30. Ժամկոչյան Ա.Ս., Հակոբյան Ն., Հոգևոր և աշխարհիկ գաղափարախոսության դրսևորումներ խեցեգործական մշակույթում, Ս. Էջմիածին, «Էջմիածին» Ե., 2019, էջ 140-151:
31. Խառատյան Լ.Զ., Գաղափարախոսական լանդշաֆտ. մարդն ու հուշարձանը ԽՍՀՄ-ում, Խառատյան Լ.Զ., Հակոբյան Ա.Ա. (խմբ.), Դրվագներ Հայաստանի խորհրդային անցյալից. հայ-ադրբեջանական համակեցության հետքերով, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 25-76:
32. Խառատյան Լ.Զ., Խորհրդային հակակրոնական քարոզչությունը և ուխտավայրերը, Խառատյան Լ.Զ., Հակոբյան Ա.Ա. (խմբ.), Դրվագներ Հայաստանի խորհրդային անցյալից. հայ-ադրբեջանական համակեցության հետքերով, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 115-126:
33. Խառատյան Լ.Զ., Հակոբյան Ա.Ա., Քորթոշյան Բ.Բ., Բողաքարի (Բուղաքարի) Փիրը, Խառատյան Լ.Զ., Հակոբյան Ա.Ա. (խմբ.), Դրվագներ Հայաստանի խորհրդային անցյալից. հայ-ադրբեջանական համակեցության հետքերով, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 77-97:
34. Խառատյան Լ.Զ., Ներածություն. տիեզերագնաց լինելու համար ծնվածները, Խառատյան Լ.Զ., Հակոբյան Ա.Ա. (խմբ.), Դրվագներ Հայաստանի խորհրդային անցյալից. հայ-ադրբեջանական համակեցության հետքերով, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 15-24:
35. Խառատյան Լ.Զ., Վերջաբանի փոխարեն, Խառատյան Լ.Զ., Հակոբյան Ա.Ա. (խմբ.), Դրվագներ Հայաստանի խորհրդային անցյալից. հայ-ադրբեջանական համակեցության հետքերով, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 185-186:
36. Խեմչյան Է.Հ., Խեմչյան Մ.Հ., Անխելք մարդու թեման Հովհաննես Թումանյանի հեքիաթներում, Ե., «Ակունք» գիտական հոդվածների ժողովածու, N 1 (21), ԵՊՀ հրատ., 2019, էջ 28-38:
37. Խնկիկյան Օ.Ս., Հյուսիս-արևելյան Հայաստանը մ.թ.ա. VII-VI դդ. (ըստ հնագիտական տվյալների), Ե., «Բանբեր հայագիտության», 2019, N 2, էջ 124-145:
38. Կարապետյան Ռ.Ս., Բելառուսի հայերը Հայաստան-Բելառուս էթնոմշակութային կապերի միգրացիոն համատեքստում. էթնիկական ավանդույթներ և ժամանակակից իրողություն, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 2019, N1 (653), էջ 170-181:
39. Կարապետյան Ռ.Ս., Լիբանանահայերի էթնոսոցիոլոգիական ուսումնասիրության նպատակները և մեթոդաբանությունը, «Լիբանանահայերն այսօր. էթնոսոցիոլոգիական հետազոտություններ», Ե., ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 70-95:
40. Կարապետյան Ռ.Ս., Տանաջյան Լ.Ա., Բարսեղյան Ս.Ս., Ներսիսյան Ս.Ա., Նալբանդյան Կ.Գ., Լիբանանի հայ բնակչության էթնոսոցիոլոգիական հետազոտության արդյունքները, «Լիբանանահայերն այսօր. էթնոսոցիոլոգիական հետազոտություններ», Ե., ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 91-160:
41. Հակոբյան Ա.Ա., «Ավանդույթի ստեղծումը». ադրբեջանական թատրոնը Հայաստանում, Խառատյան Լ.Զ., Հակոբյան Ա.Ա. (խմբ.), Դրվագներ Հայաստանի խորհրդային անցյալից. հայ-ադրբեջանական համակեցության հետքերով, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 127-183:

42. Հակոբյան Ա.Ա., Խառատյան Լ.Ձ., Քոռթոնջյան Բ.Բ., Բարա Հաջ. սրբավայր, հիշողություն և համակեցություն, Խառատյան Լ.Ձ., Հակոբյան Ա.Ա. (խմբ.), Դրվագներ Հայաստանի խորհրդային անցյալից. հայ-ադրբեջանական համակեցության հետքերով, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 99-113:
43. Հակոբյան Ն.Գ., Լուսավորության միջնադարյան կավակերտ միջոցները, Ե., «Հուշարձան» տարեգիրք, ԺԴ, 2019, էջ 54-68:
44. Հայրապետյան Թ.Լ., Վիշապը հայկական հրաշապատում հեքիաթներում, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 108-118:
45. Հայրիյան Լ.Վ., Վիշապն ու ծառը հայկական ժողովրդական հեքիաթներում, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 141-145:
46. Հարությունյան Ա. Է., Խաչքարացված վիշապաքարերի վիմագրերը, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 506-519:
47. Հարությունյան Ա.Է., Ավետիս երեց Երևանցի գրչի ձեռագրական ժառանգությունը, Ե., «Բանբեր Մատենադարանի», հ. 27, 2019, էջ 321-342:
48. Հարությունյան Ա.Է., Մատվեն Ս.Վ., Իզմայիլի հայերեն վիմագրերը. Նոր գտածոներ, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N 4 (68), 2019, էջ 161-176:
49. Հարությունյան Ա.Է., Սիսիանի Ն. Ադոնցի անվան պատմության թանգարանի արձանագիր առարկաները, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N 2 (66), 2019, էջ 181-203:
50. Հոբոսյան Ս.Գ., Սարատիկյան Ա.Ա., Գինեգործության նորահայտ կենտրոն Լոռիում, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 3, 2019, էջ 258-268:
51. Հովհաննիսյան Կ.Հ., Վիշապի արխետիպային կերպարի դրսևորումները հայկական պատկերացումներում, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 75-105:
52. Հովսեփյան Ռ.Ա., Քալանթարյան Ի.Ա., Խաղողի գտածոներ Գետահովիտ-2 Քարայրի (Իջևան) Պղնձիքարիդարյան Շերտերից (մ.թ.ա. V հազարամյակի կես), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 1(210), 2019, էջ 233-260:
53. Հովսեփյան Ռ.Ա., Հացահատիկը, անձրևաբեր ծեսերը և վիշապները, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 238-240:
54. Ղոնջյան Լ.Խ., Մանկական բանահյուսությունը Գավառի տարածաշրջանում, Գավառի պետական համալսարանի գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածու, Ե., «Արտագերս», 2019, էջ 254-274:
55. Ղոնջյան Լ.Խ., Վիշապամարտիկ սրբերը հայ գրավոր ու բանավոր ավանդության մեջ, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 428-438:
56. Մանուչարյան Ա.Գ., Սահակյան Ա.Ս., Խաթլամաջյան Հ.Ս., Հարությունյան Ս.Ս., Նոր Նախիջևանի Մեծ Սալա գյուղի արձանագրությունները, Ե., «ՎԷՄ», N 1, 2019, էջ 139-155:
57. Մանուչարյան Ա.Գ., Գևորգ Ա. Բյուրականցի կաթողիկոսի ծագման շուրջ, Ե., «Պատմություն և քաղաքականություն», N 2, 2019, էջ 143-152:

58. Մանուչարյան Ա.Գ., Հաղարծնավանքի դավանաբանական կողմնորոշման շուրջ, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 2, 2019, էջ 223-232:
59. Մանուչարյան Ա.Գ., Միջնադարյան Հայաստանի մի քանի ազդեցիկ եպիսկոպոսական աթոռների սահմաններն ըստ վիմագրերի, Ե., «Բանբեր Երևանի համալսարանի. հայագիտություն», N 1, 2019, էջ 31-39:
60. Մանուչարյան Ա.Գ., Մահակյան Ա. Ս., Խաթլամաջյան Հ. Ս., Հարությունյան Ս. Ս., Նոր Նախիջևանի հանգստարանի վիմագրերը, Վիեննա, «Հանդես ամսօրեայ», N 1-12, 2019, էջ 413-454:
61. Մանուչարյան Ա.Գ., Սաղմոսավանքի միջնադարյան սրբությունները, Ե., «Հայագիտության հարցեր», N 2, 2019, էջ 20-28:
62. Մարկոսյան Ս.Հ., Պոլսահայ համայնքի սոցիալական կազմի առանձնահատկությունները XIX դարում, Մերձավոր Արևելք. Պատմություն, քաղաքականություն, մշակույթ» գիտաժողովի հոդվածների ժողովածուի 14-րդ համարում, Ե., «Ճարտարագետ» հրատ., 2019, էջ 318-330:
63. Մարության Հ.Տ., «Կենտրոնի»/Մոսկվայի դերը և Ցեղասպանության հիշողությունը. պատկերացումների պատկերագրությունը Ղարաբաղյան շարժման (1988-1990) ընթացքում, «Ազգեր ցեղասպանության ներքո» առաջին միջազգային գիտաժողով, Բուդապեշտ, ապրիլի 19-21, 2017»/Az Emlékezet Sváz Éve. Így látja az utókor az örmény népiertást. Szerkesztette: Botos Máté, Kovács Bálint. Studia Armenologica Hungarica, 1. L'Harmattan-Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2019, էջ 192-216 (հունգարերեն):
64. Մարտիրոսյան Ա.Ա., Դաշտադեմ ամրոցի 2015 թվականի պեղումներով հայտնաբերված կենցաղային քարե առարկաների տնտեսական բաղադրիչի շուրջ, «Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ», N 3, Ե., 2019, էջ 137-147:
65. Միրիջանյան Դ.Հ., Աղայան Ս.Հ., Դիտարկումներ Գնթունյաց իշխանների տիրույթների մասին՝ ըստ արձանագիր և մատենագիր աղբյուրների, «Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ», N 3, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 106-116:
66. Միրիջանյան Դ.Հ., Դիտարկումներ Հայաստանի վաղմիջնադարյան տապանաքարերի շուրջ, Ե., «Հայագիտության հարցեր», N 1, 2019, էջ 121-129:
67. Մկրտչյան Ս. Ս., Արդի հայ ընտանիքը փոխակերպվող հասարակությունում, Գրախոսություն, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 2019, N 1, էջ 361-366:
68. Մկրտչյան Ս. Ս., Զատիկ և Համբարձում տոները խորհրդային-բոլշևիկյան շրջանում (1920-1930-ական թթ.), Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», Ե., 2019, N 3, էջ 236-244:
69. Մկրտչյան Ս.Ս., Նորույթ հանգուցյալների հիշատակման օրերի համատեքստում, Ե., «Աստվածաբանական և կրոնագիտական հոդվածների ժողովածու. ԵՊՀ Աստվածաբանության ֆակուլտետ», ԵՊՀ հրատ., 2019, N Ա (1), էջ 101-107:
70. Յարութիւնեան Ա.Է., Մերբահայ համայնքի պատմությունից. Հայերեն տապանագրեր Բելգրադից, Վիեննա, «Հանդես ամսօրեայ» հայագիտական ուսումնաթերթ, ՃԼԳ. տարի, N 1-12, 2019, էջ 395-412:

71. Նալբանդյան Ա.Ս., Արձանագիր խաչքարեր Մեղրիի Սբ. Հովհաննես (Անապատանաց) վանքից, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 2, 2019, էջ 272-287:
72. Նալբանդյան Ա.Ս., Նորահայտ վիմագրեր Հավուց թառից, Ե., «Հուշարձան», պրակ ԺԴ, 2019, էջ 26-53:
73. Ներսիսյան Ս.Ա., Տանաջյան Լ.Ա., Բելառուսի հայերի սոցիալ-մշակութային փոխառնչությունները միգրացիոն համատեքստում, Ստեփանակերտ, «Անալիտիկոն» վերլուծական ամսագիր, N 3 (123), 2019, էջ 41-44:
74. Շազոյեան Գ.Հ., Բազմաձայն երկխոսություն. Բանաւոր պատմութեամբ վերակազմած յիշողութիւն, «Ռուբինա Փիրույան, Բաղդիկ Մինասեան, Թաւրիզից ստեղծական գուլագ» գրքի նախաբան, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ VII-XX:
75. Չոլաքեան Յ.Ս., Էջեր Հալէպի հայոց թատերական կեանքէն, Ե., «Բանբեր Երևանի համալսարանի. հայագիտություն», 2019, N 1, էջ 71-80:
76. Չոլաքեան Յ.Ս., Վիշապը Քեսապի հայոց ասանդազոյցներուն, հաւատալիքներուն ու պատկերացումներուն մէջ, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 157-165:
77. Չոլաքեան Յ.Ս., Քեսապի շրջանի եկեղեցական հին կառոյցները յարանուանական համայնքներու բաժանումէն առաջ, Ե., «Հայագիտական հարցեր», 2019, N 1 (16), էջ 103-120:
78. Պետրոսյան Ա.Ե., Բագրատունիների տոհմի հայկյան ծագման ավանդությունը, Տեր-Վարդանյան Գ. (խմբ.), Լևոն Խաչիկյան. Հարյուրամյակ, Ե., Մատենադարան, 2019, էջ 129-144:
79. Պետրոսյան Ա.Ե., Հին հնդեվրոպական օձ-վիշապը հայկական ավանդույթում և վիշապ քարակոթողները, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 146-156:
80. Պետրոսյան Ա.Ե., Հինգ գլխանի ցլով վիշապաքարն առասպելաբանական համատեքստում, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 39-44:
81. Պետրոսյան Ա.Ե., Տայքը հայոց ազգածագման հայասական վարկածի համատեքստում, Հակոբյան Ջ., Ղարիբյան Ն., Ասրյան Ա. (խմբ.), «Պատմական Տայք. պատմություն, մշակույթ, դավանանք», Էջմիածին, Մայր աթոռ սուրբ Էջմիածնի հրատ., 2019, էջ 15-31:
82. Պողոսյան Ս.Հ., Օձաձև նախշերը հայոց ավանդական տարազի և զարդարանքի համակարգում, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 335-343:
83. Սարգսյան Ա.Շ., Վիշապը հայոց բառ ու բանում, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 247-256:
84. Միմոնյան Լ.Դ., «Եկեղեցի» և «ուխտավայր» մշակութային երևույթների հարաբերակցությունը հայ ժողովրդական քրիստոնեության մեջ, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 2, 2019, էջ 241-271:
85. Միմոնյան Լ.Դ., Հովհաննիսյան Կ.Հ., Հնամենի ջրային համակարգը Փոքր Մհերը և վիշապաքարերը, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 164-179:

86. Միմոնյան Լ.Դ., Մհերի դուռ. քրիստոնյա ժողովրդի նախաքրիստոնեական սրբավայրը, Բեյրութ, «Հայկազեան հայագիտական հանդես», 2019, էջ 27-38:
87. Միմոնյան Լ.Դ., Քարացած վիշապները և վիշապասպան սրբերը հայոց մեջ. առասպել և հիշողություն, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 412-425:
88. Միմոնյան Հ.Ա., Հարությունյան Ա.Է., Սաֆարյան Մ.Ա., Քալանթարյան Ն.Ի., Ստեփանոս Աղցից Վանականի նորահայտ տապանագիրը, Ե., «Հուշարձան» տարեգիրք, հ. ԺԴ, 2019, էջ 9-25:
89. Սվազյան Վ.Գ., Նշխարներ Նոր Նախիջեվանի հայ ժողովրդական բանահյուսությունից (Նոր Նախիջևանի հիմնադրման 240-ամյակի առթիվ), Ե., Պատմաբանասիրական հանդես, 2019, N 2, էջ 130-143:
90. Վարդանյան Բ.Վ., Անվավոր փոխադրամիջոցներով ուշ բրոնզեդարյան թաղումների սոցիալ-ժողովրդագրական հետազոտության խնդիրները Կուրա-արաքսյան Միջագետքում, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 2019, N 1 (110), էջ 334-349:
91. Վարդանյան Բ.Վ., Կուր-արաքսյան միջագետքի ուշբրոնզեդարյան դամբանային համալիրների սոցիալ-ժողովրդագրական վերլուծության խնդիրներն՝ ըստ Լճաշենի տվյալների (մ.թ.ա. 16–13-րդ դդ.), Ե., «Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ», N 3, ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 65-78, 231-232:
92. Վարդանյան Ն.Խ., «Թագվորի՛ մեր, դուրս արի» հարսանեկան կատակերգի հորինվածքն ու գործառնականությունը ծեսում, Ե., «Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ», հ. 3, ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 160-173:
93. Վարդանյան Ն.Խ., Դերային ընկալումները հարսանեկան ծիսերգերի այլաբանական պատկերումներում, Ե., «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Հայագիտություն», 2019, N 1 (28), էջ 63-70:
94. Վարդանյան Ն.Խ., Խոսք հիշատակի. հայագիտության մեծ նվիրյալը, Սարգիս Հարությունյան, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 2019, N 1, 384-388:
95. Վարդանյան Ն.Խ., Կերպափոխվող վիշապօձը հայկական հեքիաթների ամուսնության սյուժեներում, «Վիշապը հեքիաթի և իրականության սահմանին», Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, էջ 131-140:
96. Վարդանյան Ռ.Ե, Մարգարյան Հ.Զ., Մտավորականի ուղին, Ե., Լրաբեր հասարակական գիտությունների, N 2, 2019, էջ 320-325:
97. Տանաջյան Լ.Ա., Ներսիսյան Ս.Ա., Կալինինգրադի հայերի ինքնակազմակերպման փորձը. ինքնության հարցեր, Ե., «Պատմություն և մշակույթ» հանդես, N 1, 2019, էջ 168-179:
98. Տեր-Ղևոնդյան Վ.Ա., Բոբոխյան Ա.Ա., 2019, Հնագույն քաղաքակրթությունների հարցերին նվիրված երկրորդ ֆորումը, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 2, էջ 307-311:
99. Տեր-Մինասյան Լ.Ռ., Բովերի եկեղեցին, Ե., «Ճարտարապետություն և շինարարություն», N 7-8, 2019, էջ 48-51:
100. Տեր-Մինասյան Լ.Ռ., Երբ օգնության են գալիս եռաչափ վերականգնումները, Ե., «Ճարտարապետություն և շինարարություն», N 1-2, 2019, էջ 34-37:

101. Քոչարյան Գ.Գ., Դժին հնավայրի շերտագրման ճշգրտումներ՝ ըստ 2013 թ. պեղումների արդյունքների, Ե., «Բանբեր Երևանի Համալսարանի. Հայագիտություն», N 2, 2019, էջ 76-83:
102. Քոչարյան Գ.Գ., Դժինի կենտրոնական թաղամասի անտիկ շերտի բնութագիրը, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 1, 2019, էջ 293-303:
103. Абрамян Л.А., Заметки о поэтике Параджанова, Новосибирск, «Критика и семиотика», N 2, 2019, с. 10-46.
104. Абрамян Л.А., Визуальная история перворитуала: опыт истолкования изображений на каменных памятниках вишап, «Вишап между сказкой и реальностью», Е., изд. ИАЭ, 2019, с. 33-38.
105. Аганян Г.Т., Городские цехи (эснафства) в системе соционормативной культуры Александрополя, «Наследие Великой степи», «Научный ежегодник», Выпуск 2, Изд. Музей истории Казахстана, Нур-Султан, 2019, с. 76-83.
106. Айвазян Г.Г., О международной научной конференции "Кавказская Албания в историко -культурном пространстве Евразии", Е., «Вестник общественных наук», N 2 (656), 2019, с. 312-320.
107. Айвазян Г.Г., К вопросу об этногенезе удинского народа и уточнению термина «страна Утийцев», Е., «Вестник арменоведения», N 1 (19), 2019, с. 80-99.
108. Айвазян Г.Г., Историческая судьба удинского народа в контексте армянских погромов (резни) на территории современного Азербайджана в 1918-1920 и 1988-1990 гг., «Арцах на перекрестках борьбы за Армянскую государственность», Е., Издательство Института истории НАН РА, 2019, с. 285-315.
109. Акопян А.А., «Local History» как популярный жанр исторических исследований на Кавказе, Грозный, «История, археология и этнография Кавказа», 16(4), 2019, с. 685-690.
110. Акопян А.А., Рукопись путевых заметок Вардана епископа Одзнеци «Путешествие в Армении, Турцию и Киликию» как важнейший первоисточник для истории Грузии 18-19-ых веков, Материалы V международного конгресса кавказоведов, Тбилиси, 2019, с. 103-104.
111. Арутюнян А. Э., Матвеев С. В., Армянские эпиграфические источники Измаила (Украина): новые находки, «Revista Arheologică», serie nouă, vol. XV, N 2, 2019, с. 157-167.
112. Бабаджанян А.А., Средневековая крепость Даштадем (на основе керамических данных), «Азак и мир вокруг него» Материалы международной конференции, Азов, «Изд. Азовского музея-заповедника», 2019, с. 23-25.
113. Геворгян А.Ц., Змеи-вишапы на древней бронзе, «Вишап между сказкой и реальностью», Е., изд. ИАЭ, 2019, с. 289-294.
114. Далалян Т.С., К вопросу о распространении массагетов на территории западного Казахстана. Историко-культурологический контекст, Маргулановские чтения. Материалы Международной археологической научно-практической конференции, посвященной 95-летию со дня рождения выдающегося казахстанского археолога К.А. Акишева, Нур-Султан, «Глобус», 2019, с. 243-247.

115. Ераносян А.А. Разлагающаяся модель традиционной семьи и генеалогическое древо: Опыт визуального отображения родословной памяти в советской Армении, Санкт-Петербург, «Кунсткамера», 2019, N 2 (4), с. 63-72.
116. Жамкочян А.С., Акопян Н.Г., Худавердян А.Ю., Отголоски театрализованных представлений в средневековой Армении по археологическим и антропологическим материалам города Двина, Белгород, «Научные ведомости Белгородского Государственного Университета», N 2 (46), 2019, с. 250-263.
117. Петросян А.Е., Армянские этнонимы в свете данных этногонического предания, СПб., «Индоевропейское языкознание и классическая филология», т. XXIII, Наука, 2019, с. 843-855.
118. Петросян А.Е., К реконструкции имени и образа одного великого бога в древнейшей армянской традиции, Уральский унив., «Вопросы ономастики», 2019, N 1, с. 7-18.
119. Петросян А.Е., Этногоническое предание как источник по предыстории Армении, М., «Этнография», N 3, 2019, с. 186-214.
120. Погосян С.Г., Орнамент армянской народной одежды (ритуальный, цветовой, знаковой аспекты), «Орнаментальные ритмы Евразии. Знаки. Символы. Смыслы. Сборник международной конференции, Наследие содружества. традиции для будущего», Е., 2019, с. 127-135.
121. Туманян Г.С., К вопросу о датировке погребений железного века Армении, М., «Российская археология», N 3, 2019, с. 26-39.
122. Харатян Г.С., Кавказско-албанский фактор в процессе формирования азербайджанской этнической идентичности, «Народы Кавказа в цивилизационном пространстве России», Материалы VI Международный форума историков-кавказоведов», Ростов-на-Дону, Изд. ЮНЦ РАН, 2019, с. 503-509.
123. Харатян Г. Удины в восточно-христианском мире: динамика локализации, идентификации, самоидентификации удин-христиан, «Актуальные вопросы изучения христианского наследия Востока: Сборник статей по материалам 2017», Московская Духовная Академия, М., Сергиев Посад, 2019, с. 149-200.
124. Худавердян А.Ю., Аветисян П.С., Меликян В.В., Арутюнян Т.Э., Енгибарян А.А., Оганесян А.А., Возможные причины неполного смыкания черепных швов у индивидов из могильников II-III вв. н.э. Мастара и Вардбах (Армения), Тюмень, «Вестник археологии, антропологии и этнографии», N 3 (46), 2019, с. 96-115.
125. Худавердян А.Ю., Енгибарян А.А., Оганесян А.А., Трепанации у населения Армении II-I тыс. до н.э., Белгород, «Научные ведомости Белгородского Государственного Университета», N 1 (49), 2019, с. 5-19.
126. Худавердян А.Ю., Оганесян А.А., Енгибарян А.А., Кочарян Г.Г., Паланджян Р.С., Еганян Л.Г., Хачатрян А.А., Население Армянского нагорья в эпоху античности (по краниологическим материалам городских и сельских поселений), Тюмень, «Вестник археологии, антропологии и этнографии», N (47), 2019, с. 25-45.
127. Худавердян А.Ю., Меликян В.В., К вопросу о воинских погребениях эпох бронзы и железа могильника Карашамб, Армения (по данным физической

- антропологии и палеопатологии)// Вестник Московского государственного областного университета. 2019. № 5. С. 125-155.
128. Шагоян Г.А., Агемян К.Ф., Амулсар и активизм (1, 2, 3), Hamatext, 27/10/2019 <http://hamatext.com/topics/itemlist/user/518-gayanesbagoyan>.
  129. Шахназарян Н.Р, Ермолин К.А., Соседство и истории спасения в сравнительной перспективе: Карабахский и Косовский конфликты, Спб , «Этнография», No 2 (4), 2019, Кунсткамера.
  130. Шахназарян Н.Р., Вызовы и трансформации семейных отношений в большом городе: опыт армянских беженцев, Сборник «Семья в современном мире: XI социологические чтения памяти В. Б. Голофаства Материалы Всероссийской научной конференции», Санкт-Петербург, 2019, с. 373-381.
  131. Шахназарян Н.Р., Карабахское движение: исследования локального опыта, «Мир Евразии: от древности к современности: сборник материалов Всероссийской научной конференции», Научное издание. Т. 1, Уфа, 2019, с. 193-202.
  132. Avetisyan H.G., Avetisyan P.S., Bobokhyan A.A., Navasardyan K.A., Gnuni A.V., Notes on Urartian Period Pottery Traditions in Armenia, Y., «Armenological Issues», N 1, 2019, pp. 84-102.
  133. Avetisyan H.G., Gnuni A.S., Sargsyan G.A., Bobokhyan A.A., Human Images from the Eastern Urartian Periphery: Anthropomorphic Sculpture of Syunik on the Cusp of the 2nd and 1st Millennia BC, in: Avetisyan P.S., Dan R.A., Grekyan Y.H. (ed.), Over the Mountains and Far Away: Studies in Near Eastern history and archaeology, presented to Mirjo Salvini on the occasion of his 80th birthday, Oxford, Archaeopress, 2019, pp. 9-18.
  134. Avetisyan P.S., Bobokhyan A.A., Cult-Places of Ancient Armenia: A Diachronic View and an Attempt of Classification, in: Avetisyan P.S., Dan R.A., Grekyan Y.H. (ed.), Over the Mountains and Far Away: Studies in Near Eastern history and archaeology, presented to Mirjo Salvini on the occasion of his 80th birthday, Oxford, Archaeopress, 2019, pp. 19-33.
  135. Bobokhyan A.A., Gilibert A.I., Hnila P.A., The Urartian God Quera and the Metamorphosis of the 'Vishap' Cult, in: Avetisyan P.S., Dan R.A., Grekyan Y.H. (ed.), Over the Mountains and Far Away: Studies in Near Eastern history and archaeology, presented to Mirjo Salvini on the occasion of his 80th birthday, Oxford, Archaeopress, 2019, pp. 98-105.
  136. Brittingham A., Hren M.T., Hartman G., Wilkinson K.N., Mallol C., **Gasparyan B.Z.**, Adler D. Sh., Geochemical Evidence for the Control of Fire by Middle Palaeolithic Hominins, «Nature», Scientific Reports, 9, 2019:15368, doi: org/10.1038/s41598-019-51433-0, pp. 1-7.
  137. Brittingham A., Hren M.T., Spitzschun S., Malinsky-Buller A., Glauberman P., **Gasparyan B.Z.**, Integration of plant lipid biomarkers by streams in the Areguni Mountains, Armenian Highlands, in: «The Geological Society of America (GSA) Annual Meeting in Phoenix, Arizona, 22-25 September», USA-2019, Paper No. 218-12, Abstracts with Programs, vol. 51, No. 5, doi: 10.1130/abs/2019AM-338245.
  138. Chuan-Chao W., Reinhold S., Kalmykov A., Wissgott A., Brandt G., ... **Vardanyan B. V.**, Yeganyan L. G. et al., Ancient human genome-wide data from a 3000-year interval in the Caucasus corresponds with eco-geographic regions, «Nature» Communications, 2019, vol. 10, Article num: 590.

139. Dan R.A., Keheyan Y., Hovhannisyanyan N., **Petrosyan A.A.**, Atoyants Y., Vitolo P., **Gasparyan B.Z.**, A New Painting Fragment from Erebuni and an Overview of Urartian Wall Paintings, in: Avetisyan P.S., Dan R.A., Grekyan Y.H. (ed.), *Over the Mountains and Far Away: Studies in Near Eastern history and archaeology*, presented to Mirjo Salvini on the occasion of his 80th birthday, Oxford, Archaeopress, 2019, pp. 171-187.
140. Earley-Spadoni T., Petrosyan A.A., Gasparyan B.Z., Danger along the high road: report from the 2017 field season of the Vayots Dzor Fortress Landscapes Project (VDFLP), Armenia, Oxford, «Aramazd, Armenian Journal of Near Eastern Studies», vol. XIII, iss. 1, 2019, pp. 59-80.
141. Frahm E., Kandel A.W., Gasparyan B.Z., Upper Palaeolithic Settlement and Mobility in the Armenian Highlands: Agent-Based Modeling, Obsidian Sourcing, and Lithic Analysis at Aghitu-3 Cave, «Journal of Paleolithic Archaeology», <https://doi.org/10.1007/s41982-019-00025-5>, Published online: 24 May, 2019, Springer Nature Switzerland AG 2019, pp. 1-48.
142. Grekyan Y.H., 2019, The Problem of the Origin of the Urartian Scribal School, pp. 244-262.
143. Grekyan Y.H., Evidence of celestial phenomena in Urartian cuneiform texts? Oxford, «Aramazd: Armenian Journal of Near-Eastern Studies», vol. XIII, iss. 1, 2019, pp. 81-100.
144. Grigoryan H.G., Mass Suicide during the Greek Genocide in the Ottoman Empire, 1913–1923: New Perspectives On The Genocide Of The Greeks In The Ottoman Empire, 1913-1923, .), *Fragments of Armenia's Soviet past: tracing the Armenian-Azerbaijani coexistence*, Y., IAE Publishing House, 2019, pp. 269-288.
145. Hakobyan A.A., «Invented Tradition»: Azerbaijani Theatre in Armenia, .), *Fragments of Armenia's Soviet past: tracing the Armenian-Azerbaijani coexistence*, Y., IAE Publishing House, 2019, pp. 114-162.
146. Hakobyan A.A., Kharatyan L.Z., Kortoshian R.R., Baba Haj: Sanctuary, Memory and Coexistence, *Fragments of Armenia's Soviet past: tracing the Armenian-Azerbaijani coexistence*, Y., IAE Publishing House, 2019, pp. 87-98.
147. Hayrapetyan T.L., L'appropriation culturelle des mondes étrangers dans le rossingnol prodigieux: la forêt comme symbole cryptique (traduit ci-dessous par Léon Ketcheyan), Paris, «Revue des études Arméniennes», tome 38, 2018-2019, pp. 427-443.
148. Hmayakyan S.G., The 'City of Haldi' in the Land of Uaza, in: Avetisyan P.S., Dan R.A., Grekyan Y.H. (ed.), *Over the Mountains and Far Away: Studies in Near Eastern history and archaeology*, presented to Mirjo Salvini on the occasion of his 80th birthday, Oxford, Archaeopress, 2019, pp. 292-295.
149. Hnila P.I., Gilibert A.A., Bobokhyan A.A., Prehistoric Sacred Landscapes in the High Mountains: The Case of the Vishap Stelae between Taurus and Caucasus, in: Engels B., Huy S., Steitler Ch. (Hrsg.), «Natur und Kult in Anatolien, BYZAS 24: Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul», Istanbul, 2019, pp. 283-302.
150. Hovsepian R.A., Plant remains from Classical period pot-burials at the Mastara-3 archaeological site (Armenia), Y., «Proceedings of the Institute of Archaeology and Ethnography», N 3, Publ. of IAE, 2019, pp. 79-90, 232.

151. Hovsepyan R.A., Stepanyan-Gandilyan N., Stollberg C., Phytomedicinal Knowledge and «Official» Sources in Tatev (Armenia), «Ethnobiology Letters», N 10(1), 2019, pp. 23-34.
152. Kharatyan L.Z., Introduction: Born to be Cosmonauts, .), Fragments of Armenia's Soviet past: tracing the Armenian-Azerbaijani coexistence, Y., IAE Publishing House, 2019, pp. 11-20.
153. Kharatyan L.Z., Ideological Landscape: The Person and the Monument in the USSR, .), Fragments of Armenia's Soviet past: tracing the Armenian-Azerbaijani coexistence, Y., IAE Publishing House, 2019, pp. 21-65.
154. Kharatyan L.Z., Instead of Closing, .), Fragments of Armenia's Soviet past: tracing the Armenian-Azerbaijani coexistence, Y., IAE Publishing House, 2019, p. 163.
155. Kharatyan L.Z., Soviet Anti-Religious Propaganad and the Pilgrimage Sites, .), Fragments of Armenia's Soviet past: tracing the Armenian-Azerbaijani coexistence, Y., IAE Publishing House, 2019, pp. 101-113.
156. Kharatyan LZ., Hakobyan A.A., Kortoshian RR, Boghakar (Bughakar) Pir, .), Fragments of Armenia's Soviet past: tracing the Armenian-Azerbaijani coexistence, Y., IAE Publishing House, 2019, pp. 67-84.
157. Khudaverdyan A.Y, Hovhannisyanyan N.A., Hakobyan N.G., Pseudopathological bones changes in a adult individual from Cathedral of the Armenian Apostolic Orthodox Church, USA, "Paleopathology Newsletter", No. 187, 2019, pp. 31-32.
158. Khudaverdyan A.Y., Manukyan S.V., Vardanyan B.V, Shakhmuradyan M.S., Resorption of the alveolar region in Facies leprosy: a paleoanthropological and paleopathological analysis (Aragatsavan, Armenia), Zagreb, «Bulletin of the International Association for Paleodontology», 2019, N 3 (1), pp. 1-17.
159. Khudaverdyan A.Yu., Palanjyan R., Khachatryan A., Eganyan L., Anthropology of human remains of the Classical/ Late Antiquity period from Firmi bagher and Vartaqar sites, Armenia, Brno, «Anthropologie - International Journal of the Science of Man», N LVII/2, 2019, pp. 189-213.
160. Khudaverdyan A.Yu., Yengibaryan A.A., Hovhanesyan A.A., Khachatryan H.H., Yeganyan L.G., A case of osteomalacia in human skeletal remains from St. Hripsime Church (Horom, Armenia), Tartu, «Papers on Anthropology», N XXVIII/2, 2019, pp. 28-44.
161. Markaryan H.Z., Marble Relief «Nero and Armenia» from the Sebasteion at Aphrodisias in Caria (Asia Minor), Swiatowit, Mediterranean and Non-Mediterranean Archeology, v.LVII, Warsaw, 2019, pp. 177-198.
162. Petrosyan A.A., Dan R.A., Vitolo P., Solak 1, Una fortezza urartea nella valle del Hrazdan, Armenia, in: Avetisyan P.S., Dan R.A., Grekyan Y.H. (ed.), Over the Mountains and Far Away: Studies in Near Eastern history and archaeology, presented to Mirjo Salvini on the occasion of his 80th birthday, Oxford, Archaeopress, 2019, pp. 391-401.
163. Petrosyan A.Y., On the ethnic origin of the ruling elite of Urartu, in: Avetisyan P.S., Dan R.A., Grekyan Y.H. (ed.), Over the Mountains and Far Away: Studies in Near Eastern history and archaeology, presented to Mirjo Salvini on the occasion of his 80th birthday, Oxford, Archaeopress, 2019, pp. 405-409.
164. Shagoyan G.H., Revolution in Armenia: before and after the elections, - ZOiS Spotlight 9/2019 (6 March 2019) <<https://en.zois-berlin.de/publications/zois->

- spotlight/revolution-in-armenia-before-and-after-the-elections/?cookieLevel=not-set&fbclid=IwAR2VSNJffS_pMXZXgiP58DyyPFu4ABRrRddKbaeSFqY0f42KanPZra9cxvQ&cHash=a59bf1c7a48e0a7274c1c156d7ef2952&L=0.
165. Shahnazaryan N.R., Goodbye «Sashik-Fifty Percent»: Anti-Corruption Trends in the New Armenia. Policy Memo:611. Publication Date: 09-2019 <http://www.ponarseurasia.org/memo/goodbye-sashik-fifty-percent-anti-corruption-trends-new-armenia>.
  166. Sherriff J.E., Wilkinson K.N., Adler D.Sh., Arakelyan D., Beverly E.J., Blockley S.P.E., Gasparyan B.Z., Mark D.F., Meliksetyan K., Nahapetyan S., Preece K.J., Timms R.G.O., Pleistocene volcanism and the geomorphological record of the Hrazdan valley, central Armenia linking landscape dynamics and the Palaeolithic record, «Quaternary Science Reviews», N 226, 2019, pp. 1-26.
  167. Svazlian V.G., The Adana Massacre and the People's Historical Memory, Y., «Fundamental Armenology: E-Journal of the NAS RA», Y., 2019, No. 1 (9), pp. 182-189.
  168. Tadevosyan A.Z, Galstyan M.V., Youth policy agenda. In National Human Development Report-Armenia 2018-2019, UNDP, Y. 2019, pp. 5-19.
  169. Tadevosyan A.Z., Harutyunyan A.A., Youth participation and values from the civil society perspective, In National Human Development Report-Armenia 2018-2019, UNDP, Y. 2019, pp. 20-34.
  170. Tadevosyan A.Z., The Inequality Discourse and the Problem of Overcoming Poverty in Armenia. In Armenia 2018. Realities and Perspectives, Identity 3 (1), ed. by Voskanyan A., Dvovyan S, Y., Armenian Research Center in Humanities, 2019, pp. 178-184.
  171. Varoutsikos B.I., Petrosyan A.A., Blade-making in Aknashen, Armenia, and the origins of the Neolithic in the southern Caucasus (7th–6th millennium cal. BC), «Studies in mediterranean archaeology», vol. Cl, Astrom editions, Near Eastern lithic technologies on the move. Interactions and contexts in neolithic traditions, 8th International Conference on PPN Chipped and Ground Stone, edt. Laurence Astruc, Carole McCartney, François Briois and Vasiliki Kassianidou, Nicosia, 2019, pp. 461-470.
  172. Yengibaryan N.G., Bobokhyan A.A., Urartian Seals of Lake Sevan Region, Y., «Review of Armenian Studies», N 1, Y., 2019, pp. 119-130.
  173. Yengibaryan N.G., Middie Iron Age Tombs from Noratus (Sevan Region, Armenia), Oxford, «Aramazd, Armenian Journal of Near Eastern Studies», vol. XIII, iss. 1, 2019, pp.1-43.
  174. Zardaryan M. H., Babken Arakelyan (1912–2004) In Memory of the Teacher, «Aramazd. Armenian journal of Near Eastern Studies», 2019, Vol. X, 1-2, pp. 398-403.
  175. Zardaryan M. H., Study of the Classical Sites of Armenia during the Years of the Third Republic (1991-2018), «Aramazd. Armenian journal of Near Eastern Studies», 2019, Vol. X, 1-2, pp. 296-324.
  176. Zarikian N.H., Benyamini D.A., Long-term pupal diapause of the Southern Swallowtail-Papilio alexanor orientalis Romanoff, 1884 in Armenia, and P. a. maccabaeus Staudinger, 1881 in Israel. «News of the Israeli Lepidopterists Society», vol. 36(2), 2019, pp. 18-24.

177. Zarikian N.H., Dilbaryan K.A., Gasparyan B.Z., Tick remains from Areni-1 (Birds' Cave, Armenia), Oxford, «Aramazd, Armenian Journal of Near Eastern Studies», vol. XIII, iss. 1, 2019, pp. 144-152.
178. Zarikian N.H., Kalantaryan I.A., Hunting Evidence from Eneolithic Site of Getahovit-2 Cave, Armenia, «International Journal of Archaeology», vol. 7, iss. 2, 2019, pp. 24-29.
179. Zarikian N.H., Khachatryan H.A., Kalashian M.I., High Altitude Papilionoidea (Lepidoptera) of Tsaghkunyats Mountains in Armenia and their diversity along the altitudinal gradient, «International Journal for Research in Applied and Natural Science», vol. 5, No. 9, 2019, pp. 15-26.
- Հոդվածները հրատարակվել են «Սյունիքը կրթության և մշակույթի օջախ» հանրապետական գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածուում, Ե., «Արմավ» հրատ., 2019, 583 էջ.**
180. Աղամյան Ս.Խ., Նորահայտ վիմագրեր Մադինայի տոհմական գերեզմանատնից, էջ 136-143:
181. Ալեքսանյան Տ.Ա., «Երկիր և մշակույթ» կազմակերպությունը և Սյունիքի պատմա-հնագիտական հուշարձանների ուսումնասիրությունը, էջ 186-194:
182. Առաքելյան Ս.Շ., Կրոնաժողովրդական ավանդությունները Ստեփանոս Օրբելյանի «Պատմութիւն նահանգին Սիսական» երկում, էջ 195-205:
183. Զարդարյան Մ.Հ., Ենգիբարյան Ն.Գ., Մարգայան Հ.Գ., Պատմական Սյունիքի ճանապարհացանցի հետազոտման խնդիրները (մեթոդաբանական ակնարկ), էջ 128-135:
184. Խառատյան Հ.Ս., «Սյունիք. Պատմություն և հիշողություն» գիրքը՝ Հայաստանի, մասնավորապես Սյունիքի պատմության, հասարակական, քաղաքական հարաբերությունների նոր էջ աղբյուր, էջ 5-20:
185. Խեմյան Է.Հ., Սողոմոնյան պուժեները Սյունիքի բանահյուսական ժառանգության մեջ, էջ 157-166:
186. Խեմյան Մ.Հ., Սյունիքի հեքիաթների խորհրդատու և նվիրատու պառավը, էջ 206-214:
187. Հայրապետյան Թ.Լ., Բանահյուսական նյութերի հավաքման և հրատարակման պատկերը Զանգեզուրում (ըստ XIX դարի վերջի և XX դարի գրառումների), էջ 117-127:
188. Նալբանդյան Ա.Ս., Գորիսի մելիքական ապարանքի պեղումները, էջ 167-185:
189. Շամամյան Ն.Ա., «Յայլի» պարը. պատմագագազրական ուսումնասիրության փորձ, էջ 243-248:
- Հոդվածները հրատարակվել են «Սեդրակ Բարխուդարյան-120» գիտաժողովի հոդվածների ժողովածուում, Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 2019, 160 էջ.**
190. Բոբոխյան Ա.Ա., Սեդրակ Բարխուդարյանը և վիշապաքարերի հետազոտությունը 1920-1930-ական թթ., էջ 65-77:
191. Գրիգորյան Ա.Լ., Նորահայտ վիմագրեր Սոթքի տարածաշրջանից, էջ 56-64:
192. Դալայան Տ.Ս., Շիրվանի տարածքի հայ թագավորության պատմության լուսաբանումը Սեդրակ Բարխուդարյանի աշխատանքներում, էջ 78-91:
193. Խուրշուդյան Ս.Ռ., Նորահայտ արձանագրություններ Վերիշենից, Սեդրակ Բարխուդարյանի հետքերով, էջ 45-55:

194. Հարությունյան Ա.Է., Անտիպ վիմագրեր Երևանի Կաթողիկե եկեղեցուց, էջ 31-45:
195. Հարությունյան Ա.Է., Բաբաջանյան Ա.Ա., Պղնձե արձանագիր առարկաներ Սարդարապատի հայոց ազգագրության թանգարանից, էջ 139-151:
196. Մանուչարյան Ա.Գ., Գավառանու Միրանշենց տանուտերական տոհմը սաղմոսավանյան հավելվամբ, էջ 109-113:
197. Մանուչարյան Ա.Գ., Սյունիք-Արագածոտն կրթական առնչությունները միջնադարում, էջ 114-119:
198. Պետրոսյան Հ.Լ., Վաճառի սուրբ Ստեփանոս վանքի հնագիտական հետազոտության հիմնական արդյունքները և նորահայտ արձանագրությունները, էջ 11-30:
- Հոդվածները հրատարակվել են «Հայ ընտանիքն արդի մարտահրավերների համատեքստում» միջազգային գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածուում, Ե., ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ, 2019, 231 էջ:**
199. Ամիրխանյան Ա.Վ., Հավաքչության դերն ընտանիքի կենսապահովման մշակույթում, էջ 202-215:
200. Գալստյան Մ.Վ., Հայ ընտանիքում գործառույթների փոփոխությունների արդի դրսևորումները կանանց աշխատանքային միգրացիայի համատեքստում, էջ 52-65:
201. Զաքարյան Թ.Զ., Ամուսնության օրինականացման հետ կապված խնդիրները ՀՀ-ում, էջ 216-231:
202. Կարապետյան Ռ.Ս., Հայ ընտանիքի հիմնախնդիրները սեփական և այլազգի միջավայրում, էջ 12-21:
203. Հակոբյան Գ.Լ., Հայկական ընտանիքի մոդելը սիրիահայերի պատկերացումներում, էջ 147-160:
204. Մկրտչյան Ս.Ս., Հայոց տոնածիսական մշակույթը ընտանեկան ավանդույթների համատեքստում, էջ 104-118:
205. Ներսիսյան Ս.Ա., Ընտանիքը սփյուռքահայերի արժեքային կողմնորոշումներում. Թեհանի հայ համայնքի օրինակով, էջ 135-146:
206. Տանաջյան Լ.Ա., Ազգամիջյան ամուսնությունների նկատմամբ վերաբերմունքը Լոս Անջելեսի հայկական համայնքում, էջ 175-189:
207. Օհանջանյան Ռ.Ս., Կնոջ և տղամարդու կերպարների փոփոխման միտումները, էջ 119-134:
208. Налбандян К.Г., Роль семьи в миграционных процессах в армянской диаспоре: на примере общин городов Бейрут и Тегеран, с. 66-79.

6. Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ

Տնօրեն՝ պ.գ.դ., Պ. Ավետիսյան
Փոխտնօրեն՝ պ.գ.թ. Ա. Բոբոխյան
Էլեկտրոնային փոստ՝ pavetisyans@sci.am
Կայքէջ՝ <http://iae.am>

Մասնագիտական խորհուրդ 007՝ «հնագիտություն և ազգագրություն»
Նախագահ՝ ՀՀ ԳԱԱ թղթ.անդամ, պ.գ.դ. Պ. Ավետիսյան, գիտքարտուղար՝
պ.գ.թ. Ա. Հարությունյան

8. Հաշվետու տարում պաշտպանված դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների քանակը:

Պաշտպանվել են 3 թեկնածուական ատենախոսություններ:

10. Գիտության և կրթության ոլորտում համագործակցությունը ՀՀ բուհերի և այլ կազմակերպությունների հետ՝ նշելով համատեղողների թվաքանակն ըստ կազմակերպությունների, յուրաքանչյուր կազմակերպության հետ համատեղ հրապարակումները:

Ա. Ինստիտուտի 24 գիտաշխատողներ համատեղության կարգով դասավանդում են հետևյալ բուհերում՝ ԵՊՀ-14, Սլավոնական համալսարան-3, Խ. Աբովյանի անվ. պետ. մանկավարժական համալսարան-2, Երևանի գեղարվեստի ակադեմիա-1, Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիա-1, Գավառի պետական համալսարան-1, Երևանի Պետական ճարտարա-շինարարական համալսարան-2: ՀՀ ԳԱԱ լեզվի, արևելագիտության ինստիտուտներում և Մեսրոպ Մաշտոցի անվ. Մատենադարանում համատեղության կարգով աշխատում է 4 գիտաշխատող:

Բ. Ինստիտուտի բազային ֆինանսավորմամբ ծրագրերում համատեղության կարգով ընդգրկված են ԵՊՀ՝ 8, ԵՃՇՊՀ՝ 1, Սարդարապատի հուշահամալիր, ՀԱՀԱՊԹ՝ 2, Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտ-1, ՀՀ վարչապետի աշխատակազմի անվտանգության խորհուրդ՝ 1, ՀՀ Կառավարության «Հանրային կապերի և տեղեկատվության կենտրոն» 1, ՀՀ ԿԳՄՄՆ՝ 2 աշխատակիցներ:

Գ. Համատեղ հրատարակություններ՝ ԵՊՀ՝ 4, ԵՊԲՀ՝ 5, ՀՀ ԳԱԱ ՇՀԿ՝ 3, ՀՀ ԳԱԱ Կենդանաբանության և հիդրոէկոլոգիայի գիտական կենտրոն՝ 2, ՀՀ ԳԱԱ բուսաբանության ինստիտուտ՝ 1, ՀՀ ԳԱԱ երկրաբանական գիտությունների ինստիտուտ՝ 1, «Մատենադարան» Մեսրոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի գիտահետազոտական ինստիտուտ՝ 1:

11. Տեղեկություն համատեղ միավորումների (ամբիոններ, լաբորատորիաներ և այլն) մասին:

Գործել Գերմանիայի ՂԻ ՎԻ ՎԻ Ինթերնեյշնալ կազմակերպության հետ համատեղ ինստիտուտի կազմում ստեղծված «Բանավոր պատմությունների կենտրոնը»:

Արտերկրի տարբեր գիտական կենտրոնների հետ իրականացվող դաշտային հետազոտական ծրագրերի շրջանակներում ընթացիկ տարում կազմավորվել են 15 համատեղ հնագիտական արավախմբեր, այդ թվում՝ Հայ-ամերիկյան՝1, Հայ-գերմանական՝6, Հայ-ֆրանսիական՝2, Հայ-իտալական՝2, Հայ-ավստրիական՝1, հայ-ճապոնական՝1, Հայ-ռուսական՝1, Հայ-չինական՝1:

2019 թ. թեմատիկայի ամփոփ տվյալներ

№	Կազմակերպությունը	Թեմաների կամ պայմանագրերի թիվը (n) և ֆինանսավորման ծավալը (X հազ. դր.)			
		Նպատակային ֆինանսավորում	Բազային ֆինանսավորում	Թեմատիկ ֆինանսավորում	Տնտ.պայմանագրեր
1	2	3	4	5	6
		9600.0	373569.5	(9) 37410.0	(8) 30963.2

Արտոնագրային ցուցանիշները

№	Կազմակերպությունը	Արտոնագրերի հայտերի թիվը	Դրական որոշումների թիվը	Ստացված արտոնագրերի թիվը
1	2	3	4	5

Կազմակերպության անցկացրած հանրապետական և միջազգային գիտական միջոցառումները

№	Միջոցառման անվանումը	Անցկացման վայրն ու ժամանակը, կազմակերպիչները	Մասնակիցների թիվը	
			ընդամենը	այդ թվում՝ արտերկրներից
1	2	3	4	5
1.	Գիտաժողով՝ նվիրված ակադեմիկոս Արամ Ղանալանյանի ծննդյան 110-ամյակին	Ծաղկաձորի Գրողների հանգստյան տուն, 21-22 հունիս, 2019, կազմակերպիչ՝ ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ	36	0
2	«Հայաստանի հնագիտությունը տարածաշրջանային համատեքստում II», միջազգային գիտաժողով	Երևան, 9-11 հուլիսի, կազմակերպիչ՝ ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ	45	20
3	«Մվյուրքի ուսումնասիրության գերական խնդիրները» միջազգային գիտաժողով	Երևան, 14 նոյեմբերի, կազմակերպիչ՝ ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ և Բեյրութի Հայկազյան համալսարան	14	4
4.	«Հնագիտություն, ազգաբանություն, բանագիտություն. միջգիտակարգային մոտեցումներ» Երիտասարդ գիտնականների 16-րդ միջազգային գիտաժողով	Երևան, 20-22 նոյեմբերի, կազմակերպիչ՝ ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ	43	5

Աշխատակիցների արտասահման (այդ թվում՝ ԱՊՀ երկրներ) կատարած գործուղումները

№	Կազմակերպությունը	Երկիրը	Գործուղված գիտնականների թվաքանակը		
			Գիտաժողովներին մասնակցելու	Համատեղ գիտական աշխատանք կատարելու	Բանակցությունների և քննարկումների համար
1	2	3	4	5	6
ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ	ԱՄՆ	1			
	ԳԴՀ	5		1	
	Ֆրանսիա	6		9	
	Ավստրիա			3	
	Վրաստան	8		6	
	ՌԴ	11		2	5
	Հոլանդիա			1	
	Թուրքմենիստան	1			
	Պակիստան			1	
	Ճապոնիա	1			
	Ղազախստան	1			
	Սիրիա			1	
	Լեհաստան	1		7	
	Իտալիա	1		2	
	Մեծ Բրիտանիա	3		1	
	Ղրղզստան	1			
		Թուրքիա	2		3
	Բոլիվիա	1			
	Մոլդովա	1			
	Իսպանիա	1			
	Նիդերլանդ	1		1	
	Բուլղարիա			1	

Կազմակերպությունում արտասահմանյան գիտնականների ընդունելությունը

№	Կազմակերպությունը	Երկիրը	Ընդունված գիտնականների թվաքանակը		
			Գիտաժողովներին մասնակցելու	Համատեղ գիտական աշխատանք կատարելու	Բանակցությունների և քննարկումների համար
1	2	3	4	5	6
ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ	ՌԴ	2		1	
	Թուրքիա			2	
	Վրաստան	4			
	Լիբանան	2			
	Ֆրանսիա	1		5	
	ԱՄՆ			16	
	Լեհաստան	2			
	ԳԴՀ			7	1
	Իտալիա			12	
	Ավստրիա			3	
	Մեծ Բրիտանիա			5	

		Իրան		2	
		Չեխիա		3	
		Ուկրաինա			1
		Ճապոնիա		6	
		Կանադա		3	
		Նիդերլանդ		1	
		Իսրայել		1	

Աղյուսակ 6

Կազմակերպության միջազգային դրամաշնորհները

№	Կազմակերպությունը	Թեմայի անվանումը	Հիմնադրամի կամ կազմակերպության անվանումը	Դրամաշնորհի ժամկետը		Ֆինանսավորման ծավալը (\$, €, դր., քծ.)		Թեմայի դեկավարը
				սկիզբ	ավարտ	ընդհանուր	2019 թ. համար	
1	2	3	4	5		6	7	8
	ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ	«Իմ Հայաստան»	Սմիթսոնյան հաստատություն	2019-2019թ.		18139.0 (դր.)	18139.0(դր.)	մ.գ.թ. Ս. Մկրտչյան
		«Վիճարկվող տարածքների հիշողությունը»	H2020-MSCA-RISE	01.02.2019 – 01.02.2021 թ.թ.	77040 (€)	9050.8(դր.)	պ.գ.դ. Հ. Մարության	
		«Սուրբ ձեռագրեր և հնատիպ գրքեր»	Գյուլբենկյան հիմնադրամ	01.10.19-30.09.21 թ.թ.	26000(\$)	6000(\$)	պ.գ.թ. Լ. Սիմոնյան	
		«Հայ-ռուսական ժամանակակից երիտասարդությունը էթնոտարածաշրջանային տեսանկյունից»	ՀՀ ԿԳՄՄՆ ԳԿ	01.03.18-29.02.20 թ.թ.	10800.0 (դր.)	5400.0(դր.)	պ.գ.դ. Ռ. Կարապետյան	
		«Բելոռուսի հայերը Հայաստան-Բելոռուս էթնոմշակութային կապերի միգրացիոն համատեքստում»	ՀՀ ԿԳՄՄՆ ԳԿ	01.06.17-31.05.19 թ.թ.	10800.0 (դր.)	1680.0(դր.)	պ.գ.դ. Ռ. Կարապետյան	

	«Էթնոմշակութային գործընթացները 20-21-րդ դարերում. Հայաստանի և Բելառուսի քաղաքների համեմատական ուսումնասիրություն»	ՀՀ ԿԳՄՄՆ ԳԿ	01.07.19-30.06.21 թ.թ	10800.0 (դր.)	2700.0(դր.)	պ.գ.թ. Պոդոպյան Ս
	«Բելառուսի հայերը- Հայաստանի բելառուսները. Էթնիկ ինքնություն և միջմշակութային և փոխառնչությունները արդի շրջանում»	ՀՀ ԿԳՄՄՆ ԳԿ	01.07.19-30.06.21	10800.0 (դր.)	2700.0(դր.)	պ.գ.դ. Մ.Գալստյան

Աղյուսակ 7

ԳԱԱ գիտաշխատողների 2019թ. հրապարակումների ընդհանուր քանակը

№	Կազմակերպությունը	Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր		Ուսումնական ձեռնարկներ, դասագրքեր		Հոդվածներ, գեկուցումներ		Թեզիսներ	
		Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ	13	2			146	62	104	22

Աղյուսակ 8

Տվյալներ մասնագիտական խորհուրդների վերաբերյալ

№	Կազմակերպությունը	Ատենախոսության խորհրդի ծածկագիրը	Մասնագիտության ծածկագիրը և անվանումը	Խորհրդի նախագահը, գիտքարտուղարը (գիտ.աստիճան, անուն, ազգանուն)	2019թ. կազմակերպության աշխատակիցների կողմից պաշտպանված ատենախոսությունների թիվը	
					դոկտորական	թեկնածուական

1	2	3	4	5	6	7
	ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ	007	Է.00.03- հնագիտություն, Է.00.04- ազգագրություն, Թ.00.06-մշակութա- բանություն	Խորհրդի նախագահ՝ Ավետիսյան Պավել Սեդրակի, ՀՀ ԳԱԱ թղթ.անդամ, պ.գ.դ., Խորհրդի գիտքար- տուղար՝ Հարությունյան Արսեն Էդուարդի, պ.գ.թ.:		3

Աղյուսակ 9

Աշխատողների թվաքանակի ամփոփ տվյալներն առ 01.01.2019թ.

№	Կազմակեր- պությունը	Աշխատող- ների ընդհանուր թիվը	Գիտական աշխատող- ների ընդհա- նուր թիվը	ՀՀ ԳԱԱ ակադեմի- կոսներ	ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամներ	Գիտության դոկտորներ	Գիտության թեկնածուներ
1	2	3	4	5	6	7	8
	ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ	191	143	-	2	16	71

Отчет

**об основных результатах научной и научно-организационной деятельности
Института археологии и этнографии НАН РА в 2019 г.**

1. Важнейшие результаты.

В течении отчетного года международная исследовательская группа изучающая пещеры каменного века в каньоне реки Раздан с помощью применения новых методов геохимических анализов впервые установила, что неандертальцы не только употребляли огонь, но и обладали навыком его искусственного получения. До сих пор было принято мнение, что искусственное получение огня являлось «монополией» анатомически современного человека – Homo sapiens-a.

В частности, посредством анализов культурных отложений пещеры Лусакерт-1 была изучена плотность многоциклических ароматических углеводов (МАУ или РАНs), которые возникают при сгорании материалов органического происхождения. Один тип МАУ, так называемые легкие МАУ, при сгорании рассеиваются широким радиусом и указывают на наличие дикого или природного пожара, в то время как другие, так называемые тяжелые МАУ, имеют более ограниченное рассеивание и накапливаются на более близком расстоянии от источника сгорания. Как показывает изучение отложений пещеры, увеличение частоты свидетельств человеческой деятельности (скопления костных остатков животных употребленных в пищу, находки подтверждающие об изготовлении орудий труда в их непосредственной близости) совпадают с фактами употребления огня и с увеличением частоты наличия тяжелых МАУ. А также сопоставление

палеоклиматических данных указывает на то, что древние обитатели пещеры не жили при сухих погодных условиях, которые весьма благоприятны для природных пожаров. Это комплексное исследование затрагивающее вопросы соотношения древнего человека и огня путем сопоставления археологических, химических, изотопных и палеоклиматических данных, которое было опубликовано в журнале «Nature Scientific Reports», свидетельствует о том, что неандертальский человек имел навыки искусственного получения огня, что является новым словом в области изучения основ антропогенеза (руководитель – н.с. Б. Гаспарян).

В рамках **Армяно-немецкого** совместного проекта «Артаксата» в течении отчетного года были обнаружены основания акведука, составляющая часть системы водоснабжения древней столицы Армении Арташата. 20 оснований пилонов, установленных вдоль линии протяженностью около одного километра в длину, указывают на наличие уникального, имеющего огромный объем инженерного сооружения, которое, вероятнее всего, было построено в 114-117 гг. нашей эры римским императором Трояном (руководитель – к.и.н. М. Зардарян).

2. Результаты, полученные по базовому финансированию.

В отчетном году продолжены исследования, предусмотренные программой **«Задачи перспективного развития армянской археологии, этнографии, фольклористики»**. Новые данные, наблюдения, анализы зафиксировали значительные результаты в области изучения различных проблем древнейшего и древнего прошлого Армянского нагорья, истории и культуры средневековой Армении, фольклорного и этнографического наследия, современных общественных, социальных, культурных процессов и явлений, индивидуальной и коллективной памяти, идентичности (рук. д.и.н. П.Аветисян).

В частности, по подпрограмме **«Прикладная этнография»** продолжены предусмотренные по теме *«Сталинские репрессии в Армении»* сбор архивных материалов и работы по пополнению базы данных лиц, подвернутых политическим репрессиям в Советской Армении. Подготовлен к публикации сборник документов, посвященный 70-летию армянской депортации 1949 г. (рук. к.и.н. Г.Харатян).

В процессе реализации темы *«Армянские сказания района Антиохии»*, которая составляет часть подпрограммы **«Критическое и сравнительное изучение армянской фольклорной культуры»**, выполнен большой объем этнографических и фольклористических исследований в армянонаселенных районах Сирии, в частности, в плане сбора народных верований и сказаний армянских поселений района Антиохии (Сведия, Кесаб, долина Руджи и Кюрд даг, район Латакии). В настоящее время в результате гражданской войны в Сирии армянская община этой страны находится на грани исчезновения, отмеченная работа бесценна в плане спасения нематериального культурного наследия сирийских армян.

В процессе реализации темы *«Формирование и осуществление власти, иерархические межличностные (патрон – клиент) отношения и гражданские ценности до и после бархатной революции»*, предусмотренной подпрограммой **«Повседневность в прошлом и настоящем. Антропологическое исследование»**, на базе полевых исследований общественной борьбы, развернувшейся вокруг Амулсара, изучены проявления политики, ведущейся пришедшей к власти новой командой, корпорациями, международными финансовыми организациями и другими заинтересованными сторонами, связанные с проблемой источники и дискурс (рук. к.с.н.М.Барсебян).

В рамках подпрограммы **«Традиционное и новое в армянской культуре: вопросы сохранения и развития»** благодаря теме *«Повседневность и*

традиционность в постсоветской Армении: социально-культурные аспекты трансформации» выполнены значительные исследования. На основе анализа результатов полевых исследований и вторичных источников написаны три статьи, которые на армянском и английском языках опубликованы в ежегодном докладе 2018 – 2019 человеческого развития «Право иметь будущее: молодежь, меняющая Армению» организации международного развития ООН. В анализе обращено внимание на вопросы ценностных восприятий молодежи, молодежных субкультур, (рук. к.и.н.А.Тадевосян).

В подпрограмме **«Основные мотивы и сопоставительное изучение армянских волшебных сказок»** завершены работы по составлению и подготовке к публикации очередных томов «Армянских народных сказок» «Рштуник» и «Шатах» (рук. д.ф.н. Т.Айрапетян).

В результате выполнения тем, реализуемых в рамках подпрограммы **«Социально-культурные процессы в Армении (традиция и современность)»**, на базе собранного этнографического материала исследованы и проанализированы новые проявления, нашедшие место в области семьи и брачных отношений, в армянском празднично-обрядовом комплексе, профессиональной культуре, миграционных процессах, в том числе, у сирийских армян, культурных практиках туризма. Тенденции современных социально-культурных процессов проанализированы и сопоставлены с результатами проведенных в 1980 – 2017 гг. исследований, что дало возможность выявить основные тенденции этнокультурных трансформаций в постсоветский период. Эти новые положения нашли место в опубликованных статьях, республиканских и международных конференциях (рук. д.и.н. М.Галстян).

3. Результаты, полученные по тематическому финансированию.

За отчетный период исполнители темы «Армяно-иранская эпическая поэма «Ростам Зал» и армянская эпическая традиция» обработали в фольклорном архиве ИАЭ и других архивах необходимые фольклорные материалы – текстовые и звукозаписи, расшифровали их и частично ввели в базу данных. С целью записи новых редакций/версий сказа члены группы были командированы в 2018 г. в села марза Армавир. Начато научное изучение собранного материала, работы по составлению комментариев и соответствующих индексов. Сданы в печать две статьи. Еще две готовы для публикации (рук. к.ф.н. Амбарцумян). За отчетный период в процессе реализации темы «Атлас истории и культуры Ванского царства (по археологическим и письменным источникам)» выполнены работы как практического, так и теоретического характера. Полученные и сопоставленные данные уже сейчас формируют основное содержание и структуру атласа. Составляются базы данных памятников с целью их последующего картографирования, которое предполагается реализовать, используя систему Universal Transverse Mercator coordinate system. В результате каждый отмеченный в атласе памятник будет иметь свои UTM-координаты. Составленные к настоящему моменту предварительные базы данных включают более 1000 памятников, с соответствующей библиографией. Начаты работы по составлению научных текстов, обобщающих предметные области темы. В составленных базах данных включено около четырехсот топонимов, упоминаемых в нововыявленных урартских источниках (названия стран, городов, гор, рек ит.д.), и еще около ста географических названий, известных из ассирийских источников. Ожидается, что исследования будут содержать существенную научную новизну (рук. д.и.н. Е.Грекан).

В отчетный период выполнения темы «Фольклор Сюника», согласно утвержденному календарному плану, реализованы текстологические, фольклорно-исследовательские работы и сбор фольклорного материала. В соответствии с предварительно составленным вопросником материалы различных жанров сюникской устной традиции собраны в селах Горисского (Тех, Татев, Акнер (Брун), Веришен (Еришен), Караундж, Хндзореск),

Капанского (Гехи, Неркин Хотанан, Арцваник), Сисианского (Шаки, Шахат, Брнатот, Ангехакот), Мегринского (Таштун, Личк, Агарак) районов (рук. д.ф.н. Т.Айрапетян).

4. Результаты прикладных работ.

1. Музеефикация памятников.

Завершены работы по музеефикации в качестве туристического объекта пещеры Арени 1 (рук. н.с. Б.Гаспарян).

2. Популяризация культурного наследия.

Армяно-итальянский проект «Археологическое исследование урартского наследия в Котайкском регионе – модель (исследование) предиктивной археологии» в 2019 г. удостоен премии «Европа Ностра» в категории сохранение культурного наследия (рук. н.с. А.Петросян).

3. Раскопки с целью реконструкции памятников.

Раскопаны и подготовлены для реконструкции 4 церковных комплекса.

4. Реставрация и музеефикация движимых культурных ценностей.

Реставрировано и подготовлено для музеефикации 500 находок, имеющих большую историко-культурную ценность – предметы из бронзы, железа, стекла, керамики, кости, камня (рук. д.и.н., П.Аветисян).

5. Оцифровка архивных материалов.

Завершена каталогизация фонда А.Ганалаяна, оцифрованы именные фонды В. и Г.Санасарянов («Этнография Карина»), А.Гарибяна («История и этнография Шапин-Гарахисара»).

6. Экспертиза.

За отчетный период сотрудники института предоставили органам управления более 50 экспертных заключений и предложений с целью сохранения, популяризации, государственной регистрации материального и не материального культурного наследия.

Report on the Main Results of the scientific and scientific-organizational activities of the Institute of Archaeology and Ethnography of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia in 2019

1. The most important results

During the reported year the international research team that studies the caves in the Hrazdan River gorge, implementing new geochemical analytics methods found compelling evidence that early humans such as Neanderthals not only controlled fire, but also mastered the ability to generate it. Until now fire was presumed to be the domain of anatomically modern humans – the Homo sapiens.

In particular, the analyses of the sediments from Lusakert-1 cave determine the abundance of polycyclic aromatic hydrocarbons (PAHs), which are released when organic material is burned. One type of PAH, called light PAHs, disperse widely and are indicative of wildfires while others, called heavy PAHs, disperse narrowly and remain much closer to the source of fire. As the analyzed sediments accumulated in the cave show the evidence of increased human occupation at the site, such as concentrations of animal bones from past meals and evidence of tool making, correlated with increased fire frequency and the increased frequency of heavy PAHs. By pairing the climate data with the evidence found in the archaeological record, the researchers then determined the cave's inhabitants were not living in

drier, wildfire-prone conditions while they were utilizing fires within the cave. Their work, published in Nature Scientific Reports, pairs archaeological, hydrocarbon, and isotope evidence for human interactions with fire, testifies that Neanderthals were able to control fire outside of the natural variability and changing some visions regarding the history of our ancestors (Director of the project researcher B. Gasparian).

During the reporting year by the Armenian-German “Artaxata” project the bases of an aqueduct, which was the part of the water supply system of Artashat, were found. The 20 bases fixed along the line of approximately 1 km attest on unprecedented engineering structure to be built in all probability during 114-117 by Trajan, the Roman emperor (project directed by Dr. M. Zardaryan).

4. Results of applied works

1. Museification of sites

The works of museification of the cave Areni 1 as an object of tourism were finished (directed by scientific collaborator B. Gasparian).

2. Dissemination of cultural heritage

The Armenian-Italian project “Model of predictable archaeology (research) – archaeological research of the Urartian heritage in the Kotayk region” was awarded “Europa Nostra”, European heritage award for 2019 (directed by scientific collaborator A. Petrosyan).

3. Projects of excavations for reconstruction of sites

4 church complexes were excavated and prepared for reconstruction.

4. Reconstruction and museification of movable cultural values

500 units of finds having historical-cultural great value (bronze, iron, glass, bone and stone objects) were reconstructed and prepared for museification (directed by PhD, Corresponding member of NAS RA P. Avetisyan).

5. Digitalization of archival materials

Catalogizing of A. Ghanalanyan archives was finished, the nominal archives of V.G. Sanasaryans (“Ethnography of Karin”) and A. Gharibyan (“History and ethnography of Shapin-Garahisar”) were digitalized.

6. Expertise

In the reporting period the collaborators of the Institute provided more than 50 expert conclusions and proposals to the governing bodies for state registration, preservation, dissemination of material and non-material cultural heritage.

Տնօրեն՝

Պ.Ս. Ավետիսյան

Տնօրենի տեղակալ՝

Բ.Ա. Բոթոխյան